

While doing their professional and scientific works, the geographers use the geographical cards what animates cooperation with the constantly close cartography.

Because of need for more successful professional use of the geographical and thematical cards, all geographical departments, chairs and vaculties in Yugoslavia give cartographical education. At the Department of Geography of the Faculty of Natural

Sciences and Mathematics in Zagreb cartographical education of students is being achieved through the courses of lectures: »Fundamentals of Cartography« and »Introduction into Geographical Knowledge of Cards« during the 1st year of the study. As the role of the geographical card in life of the modern man becomes more and more important, we should widen cartographical education to the other years of the study.

Mladen KLEMENČIĆ, Borna NIKOLIĆ, Zagreb

PRILOG RASPRAVI O POLOŽAJU I PROBLEMIMA GEOGRAFIJE U LEKSIKOGRAFIJI

Uvod

U okviru rasprave o biti i položaju geografije čini nam se neobično važnim dotaknuti i primjenu geografije u okviru drugih znanstvenih disciplina kao jedan od kriterija za ocjenu stupnja njene društvene korisnosti i opravdanosti uopće. Ukoliko rezultati znanstvene discipline ne nalaze mogućnost primjene u drugim disciplinama izostaje element šireg interesa pa takvoj znanosti prijeti da završi u »znanstvenom larpularizmu«, odnosno strukovnoj samodovoljnosti, što nam se ne čini najsretnijim smjerom razvoja. Jedno od područja na koje geografija može plasirati svoje rezultate i dostignuća je leksikografija.¹ Štoviše, u uvjetima krize vlastitog identiteta to je jedno od rijetkih područja na kojem geografija nije izgubila svoje pozicije. Povrh toga, leksikografija je i specifično znanstveno područje koje je izrazito usmjereno ka širem krugu korisnika pa u takvom odnosu geografski sadržaji postaju transparentnima daleko većem broju interesenata nego što je uobičajeno s većinom geografskih radova.

Ukoliko odnos geografija - leksikografija svjedemo u okviru naše sredine jasno je da ovaj rad tretira položaj geografije u izdanjima Jugoslavenskog leksikografskog zavoda »Miroslav Krleža«, jedine specijalizirane leksikografske ustanove u nas.

Iako se taj odnos čini u stručnom pogledu neobično važnim do sada o njemu nije pisano niti s geografske ni s leksikografske strane. To, dakako, otežava uspostavljanje bilo kakvog teorijskog modela odnosa. Jugoslavenski leksikografski zavod je u svom dosadašnjem postojanju bio usmjeren prvenstveno ka praktičnoj strani, odnosno izdavanju odgovarajućih edicija, a vrlo malo se bavio teorijskim promišljanjem leksikografije kao znanstvene discipline,² Stoga nam za ovaj referat nedostaje i općih teorijskih radova o leksikografiji u nas. U situaciji smo, dakle, da postoji relativno velik broj realiziranih enciklopedijskih izdanja, ali bez adekvatne teorijske podrške i podloge. Netko će primjetiti da je u takvoj situaciji teorijski okvir možda i nepotre-

ban odnosno da je on praktično riješen kroz dosad izrađene enciklopedije. Takvu primjedbu ipak ne smatramo točnom, jer ako ni zbog čega drugog, takvo preispitivanje nam je potrebno radi promicanja dosad napisanog i postignutog. Upravo u tom smislu shvaćamo i svrhu ovog referata.

Leksikografija kao znanost

Za naše potrebe krenut ćemo od, nadamo se, prihvatljive činjenice da je leksikografija znanost i to sintetska znanost koja preuzima informacije iz pojedinačnih znanstvenih disciplina i oblikuje ih u jedinstven, povezan i zaokružen sustav. Da bi ovaj iskaz bio potpun valja nam definirati područje i metode istraživanja leksikografije.

Područje se može shvatiti kao »omeđen i relativno konzistentan mrežni prostor čiji su objekti činjenice ili ideje koje u međusobnu vezu stupaju i same sobom i posredstvom pojedinih znanosti, ali i posredstvom pravila leksikografskog sustava u kojem su sadržane«³, a metodu kao »sustav metodoloških procedura usmjeren prijenosu podataka bilo koje vrste u sustav iskaza kojih je značenje određeno kao pozicijom u samom tom (leksikografskom) sustavu tako i naznakom pozicije u primarnom sustavu iz kojeg su preuzeti.«⁴ Ove definicije možda ne odgovaraju u potpunosti svim zahtjevima logičnog definiranja nekog pojma pa ćemo ih nadopuniti još ponekim detaljom. Vrlo je važno naglasiti da svaki leksikografski sustav informacija treba biti zasnovan

1 Uz termin leksikografija ponekad se javljaju i termini leksikologija i enciklopedika. S obzirom da upotreba ovih termina nije do kraja standardizirana u daljem tekstu koristimo termin leksikografija jer nam se čini da najbolje pokriva traženi smisao.

2 Postojeću prazninu mogao bi upotpuniti časopis Lexis (Leksikografska istraživanja) koji pokreće J.L.Z. zamisljajući ga kao stručno glasilo za ona pitanja koja stoje u pozadini konkretnih enciklopedijskih izdanja. U ovom referatu citirat ćemo neke radove pripremljene za prvi, još neobjavljeni, broj Lexisa.

3 Vujić, A.: Leksikografija, znanost i društvo, Lexis (leksikografska istraživanja) 1-86, Interno izdanje, J.L.Z. Zagreb.

4 Isto.

na konvencionalnim, stručno i javno priznatim ili standardnim spoznajama. Pri tome se opravdano postavlja pitanje relativnosti onoga što se smatra konvencionalnim ili standardnim. Zadovoljit ćemo se formulacijom da su to one spoznaje koje su kroz proces vrednovanja u okviru matične struke izašle kao valjane pa su, na neki način, u datom trenutku, i šire prihvaćene. Naglašavamo vremensko određenje – u datom trenutku – jer time ostavljamo prostor za procesualnost odnosno pomicanje i promicanje praga »standardnog« prvo u okviru struke, a zatim i leksikografije. Stoga leksikografija mora biti spremna prihvaćati nove spoznaje pojedinačnih znanosti i da ih, ukoliko su se pokazale relevantnima, ugrađuje u vlastiti sustav informacija.

Društvena uloga leksikografije je, prema tome, da dostignuća i spoznaje pojedinačnih disciplina dovede u logičke odnose i da oblikuje zaokružen prikaz zavisno od krajnjeg cilja tj. vrste izdanja (leksikon, specijalna ili opća enciklopedija itd.). Znanstvenost leksikografije leži upravo u prevođenju informacija iz pojedinačnih znanosti u zaokružene leksikografske sustave koji sublimiraju rezultate raznorodnih znanstvenih disciplina na način koji postaje dostupan vrlo širokom krugu korisnika. Ponekad se leksikografija definira i kao »znanje o svemu i za svakoga«. Ovu formulaciju navodimo s razlogom što slikovito pojašnjava proces transfera informacija iz stručnog, specijalističkog okvira u široki, nespecijalistički (ali ne i nestručni) okvir. Moguću primjedbu koja leksikografiji osporava atribut znanosti dobit ćemo objašnjenjem da se leksikografija razlikuje od pojedinačnih znanosti »razinom i opsegom interesa, ali ne i strukturom metode«⁵ te »oblikom svojih rezultata, ali ne i njihovim spoznajnim statusom.«⁶ Riječ je, dakle, o otklonu od pojma standardne znanstvene discipline, a nikako ne o negaciji same znanstvenosti, odnosno o sustavnom bavljenju znanostima što samo po sebi jest znanost. Primarna društvena zadaća leksikografije je širenje znanstvenih informacija što joj u svakom suvremenom organiziranom društvu daje status potrebne i priznate znanstvene djelatnosti. Kroz leksikografiju se reflektiraju vrijednosti pojedinačnih znanosti, a istovremeno ona doprinosi obogaćivanju i afirmaciji tih vrijednosti. Time smo stigli i do dvije osnovne teze koje ovaj rad želi referirati:

a) opća pretpostavka leksikografije je izražena društvena potreba za takvom vrstom znanstvenog rada i informacija. Imajući u vidu zastupljenost geografije u leksikografskim izdanjima u nas ova pretpostavka je za geografe istovremeno i vrlo poticajna i vrlo zahtjevna. Poticajna, jer daje, srazmjerno širokom krugu korisnika, mogućnost široke afirmacije i akceptiranaj rezultata struke. Zahtjevna, jer ti rezultati istovremeno postaju i predmetom vrednovanja od istog tog širokog kruga korisnika.

b) sadržaj, struktura i način oblikovanja geografskih sadržaja, odnosno informacija zadani su zakonitostima leksikografskog sustava. Transponiranje informacija iz geografije u leksikografiju temeljno je stručno pitanje koje, iako ima oveću praktičnu podlogu, još uvijek nema razrađen svoj teorijski okvir. U tom odnosu posebno se nameće pitanje kako se trenutna kriza identiteta geografije tj. njezina mje-

sta u sustavu znanosti kao i problem čvršćeg određenja naspram predmeta i metoda istraživanja te društvene primjene rezultata istraživanja, odražava na njen položaj i sadržaje u okviru leksikografije.

Položaj i problemi geografije u leksikografiji

Teza a)

Geografija je jedna od najzastupljenijih znanstvenih disciplina u okviru leksikografije što ilustriramo podacima za trenutno najvažniji projekt JLZ-a (II izdanje Enciklopedije Jugoslavije), dosad najpovodavaniju i najprizniju ediciju (Opću enciklopediju) te nekoliko specijalističkih enciklopedija i leksikona.

Sadržaj Enciklopedije Jugoslavije⁷ podijeljen je na 38 struka. Geografija (s meteorologijom) zauzima 8,75% ukupnog broja redaka (67 245 od ukupno predviđena 768 644 retka) odnosno 14,38% ukupnog broja natuknica (2 730 od ukupno 18 980 predviđenih) i prema tome je druga po redu struka, odmah iza povijesti (21,5% redaka i 15,14% natuknica). Geografski sadržaji javljaju se i u okviru još nekih struka koje su samostalno izdvojene (industrija, iseljenišтво, poljoprivreda, rudarstvo, promet, turizam i ugostiteljstvo).

Opća enciklopedija je dosada zasigurno najkomercijalniji projekt JLZ-a, a u stručnom, leksikografskom pogledu vjerojatno i dosad najbolji projekt. U III izdanju Opće enciklopedije⁸ geografija zauzima, između više od 70 samostalno izdvojenih struka drugo mjesto odmah iza povijesti, kako po broju redaka (10,87% odnosno 60 151 od ukupno 553 522), tako i po broju natuknica (7 201 od ukupno 9 038).

U II izdanju Pomorske enciklopedije geografija je zastupljena u ukupnom broju redaka s 18 – 20% (oko 133 000 od ukupno 720 000 redaka).⁹ Sličnu, ako ne i veću zastupljenost imat će geografija i u Pomorskom leksikonu, ediciji koja je trenutno u izradi.

U sve tri navedene edicije geografske su natuknice osim tekstom obrađene i brojnim topografskim, preglednim i tematskim kartama, planovima, kartogramima i kartodijagramima, dijagramima i ostalim grafičkim priložima što još uvećava stvarnu zastupljenost struke.

Kao u cijelosti geografska edicija u programu JLZ-a ističe se Atlas svijeta no njega spominjemo samo uzgred jer on po strukturi nije klasično leksikografski oblikovan.

Sigurno je da geografskih sadržaja ima i u Šumarskoj i Poljoprivrednoj enciklopediji no geografija u tim izdanjima nije izdvojena kao samostalna struka. Ovaj podatak govori o stanovitoj nezainteresiranosti

5 Isto.

6 Isto.

7 Podaci prema stručnom abecedariju II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, radenom na temelju procjene. Na osnovu dosad izašle četiri knjige latiničkog izdanja može se konstatirati da će predviđene proporcije biti premašene za 15 – 20% no odnosi među pojedinih strukama neće biti bitnije poremećeni.

8 Podaci prema evidenciji o zastupljenosti struka redakcije Opće enciklopedije.

9 Podaci prema abecedariju dobivenom od redakcije Pomorske enciklopedije.

sti geografije za područja kao što su pedologija, biogeografija itd.

Time smo pokazali da geografija u više enciklopedija i to upravo onih koje izazivaju najveći interes društva, ima vrlo istaknuto mjesto. Sigurno je da će upravo te edicije još dosta dugo vremena biti temelj djelatnosti naše leksikografije, što znači da i mjesto geografije u okviru leksikografskog sustava znanosti nije ugroženo. U dugoročnom izdavačkom planu JLZ-a¹⁰ kao jedno od mogućih izdanja predviđa se i Geografski leksikon. Takvo izdanje ne samo da bi potvrdilo status geografiji u leksikografiji već i otvorilo priliku za novu i vrlo široku afirmaciju, te istovremeno bilo dobra šansa da se mnogi pojmovi definiraju, sintetiziraju i klasifikaciju.

Da bi potvrdili tezu o komercijalnosti leksikografskih izdanja navest ćemo i podatke o nakladama. Enciklopedija Jugoslavije je u prvom izdanju (8 svezaka) tiskana u nakladi od 30 000 primjeraka po svesku. Drugo izdanje radi se, kao što je poznato, na više jezika i pisama (latinica, ćirilica, slovenski, makedonski, mađarski, albanski) pa je ukupna naklada jedne knjige (a predviđa ih se 10 odnosno 11) zadasa 55 000 primjeraka.

Opća enciklopedija je dosad izašla u tri izdanja¹¹ u ukupnoj nakladi od 237 500 primjeraka po jednom svesku (45 000 + 117 500 + 75 000).

Pomorska enciklopedija je u prvom izdanju imala nakladu od 10 000 primjeraka po jednom svesku, a u drugom po 22 000 od 1 – 6 svezaka i 15 000 za 7. svezak.

Atlas svijeta je u dosadašnjih pet izdanja (na šestom se trenutno radi) izašao u ukupnoj nakladi od 165 000 primjeraka.

Smatramo da navedeni podaci daleko premašuju naklade u kojima se njige inače u nas tiskaju te da smo time opravdali tezu o vrlo širokom krugu korisnika leksikografskih izdanja. Tako dolazimo i do polazne teze o izuzetnoj važnosti koju ovaj tip knjiga ima u društvu, pa onda i do odgovornosti svih onih koji sudjeluju u njihovoj izradi, pa tako i geografa.

Prema tome, očito je da nam nikako ne može biti svejedno na koji način se geografija prezentira tako širokoj publici, odnosno javnosti. To nas dovodi i do druge teze koju želimo elaborirati, a tiče se problema transponiranja sadržaja iz pojedinačnih znanosti u leksikografski sustav.

Teza b)

U uvodnim napomenama rečeno je da, u načelu, leksikografija od pojedinačnih znanosti samo opće prihvaćena ili standardna dostignuća i spoznaje što znači da je transponiranje sadržaja lakše iz onih pojedinačnih znanosti koje su u svojoj domeni interesa razrješile sve bitne probleme oko vlastitog područja rada, mjesta, u sustavu znanosti, metoda i posebno ističemo, stručne terminologije. Karakter leksikografskog pristupa je takav da sve eventualne nedorečenosti unutar pojedinačne znanosti neminovno izlaze u leksikografskom sustavu na vidjelo. To znači da pojedinačna znanost možda i može, dok djeluje u svojim okvirima, tolerirati i zaobilaziti stanovite nedostatke makar ih bila i svjesna, no suočene sa zahtjevima koje pred struku postavlja leksikografija takve nedorečenosti postaju vrlo vidljive.

Smatramo da geografija spada upravo u takvu grupu znanosti.

Leksikografija kao sintetska znanost ima svoje posebne zahtjeve u smislu procedure vlastite metodologije kroz odabir sadržaja i činjenica, metode definicije, klasifikacije i sistematike, kritiku izvora i najposlije lingvističko oblikovanje. Odluka enciklopedičkih tekstova je stoga optimalna informativnost uz pretpostavku visoke razine stručnosti, preciznost i konciznost i to kako u pojmovno-sadržajnom tako i u stručno-terminološkom smislu. U ovom tekstu nemamo namjeru posebno nizati pojedinačne primjere iz leksikografskih edicija već samo naznačiti osnovne probleme s kojima se geografija susreće u okviru leksikografije s naglaskom na one probleme ili grupe problema kojima je ishodište, po skromnom uvjerenju, u geografiji. U tom smislu izdvajamo tri grupe problema od kojih je svaka dovoljna za pojedinačnu raspravu koju ovdje i sugeriramo:

- 1) problem sadržaja, obuhvata i dosega geografskih informacija,
- 2) problem geografske stručne terminologije,
- 3) problem toponomastike.

Možda bi se uz navedena tri problema mogao dodati i problem definiranja abecedara (odnosno njegova geografskog dijela) što je svakako jedna od najvažnijih etapa u procesu izrade svakog leksikografskog djela. Nismo ga, ipak, posebno izdvojili s razlogom što je to primarno leksikografsko pitanje pa nije neposredno vezano uz problematiku o kojoj želimo raspravljati, a pojedini njegovi aspekti sadržani su i u prethodne tri točke. Definiranje abecedara pojedinih struka, kao pretpostavke daljnjeg rada, neminovno se javlja i nameće bez obzira na stanje i položaj te discipline uopće.

1) Iako leksikografija posjeduje autonomnost s vrijednošću kritičke znanosti ona teško može ići preko spoznajnog horizonta dosegnutog u okvirima pojedinačne znanosti, te riješiti i prevladati njene slabosti. Različitost pristupa »jugoslavenskih geografskih škola« dovodi do neusklađenosti i neujednačenosti sadržaja geografskih informacija. Kriza identiteta suvremne jugoslavenske geografije odražava se i u leksikografiji na više načina. Neka područja interesa kao npr. ekonomska geografija (u širem smislu) ne obrađuju se na adekvatan način jer ni fundamentalna geografska istraživanja nisu ustanovila pravi pristup problemu. Za cijeli niz sadržaja ne postoji dovoljno valjan i uhodan sustav iskazivanja rezultata u vidu egzaktnih pokazatelja, a posebno onih sintetskog karaktera. Teritorij Jugoslavije vrlo je nejednoliko pokriven dosad objavljenim radovima. Dok za neke prostore postoji solidna osnova, druga su u geografskoj literaturi »terra incognita«. Regionalizacija, po mnogima najgeografskije područje interesa, ne provodi se dosljedno i ujednačeno, a za leksikografske potrebe obično se ne primjenjuju suvremene koncepcije već se poseže za nekima koje su odavno napuštene, što se ne može pravdati niti stanovitim uzdržanošću koju leksikografija ima

¹⁰ Plan znanstveno-istraživačkog rada za radoblje 1986–1990.

¹¹ I u 7 svezaka, II u 6 i III u 8, trenutno se radi na Dopunskom svesku.

prema novom. Ovo su samo naznake najbitnijih problema direktno uzrokovanih nesređenom situacijom same geografije. Ovdje valja pripomenuti da će leksikografija zbog specifičnih zahtjeva zadržati manje više klasičan koncept obrade geografskih odrednica u kojem će posebno biti obrađeni elementi prirodne osnove, a zatim stanovništvo i ostala područja socijalne geografije. Plediramo stoga prvenstveno za čvršća određenja geografskih sadržaja u svakom od prirodno-geografskih i socijalno-geografskih područja.

2) Problem geografske stručne terminologije stara je boljka što u leksikografiji postaje posebno uočljiv. Olako i nekritično korištenje i miješanje termina koje ide i do upotrebe potpuno neznanstvenih i opisnih dovodi do konfuzije umjesto do točnog i preciznog određenja pojma. Leksikografija je tu često u situaciji da sama standardizira stručnu terminologiju za svoje potrebe što s obzirom na njen interdisciplinarni karakter najčešće završava tako da su argumenti i zahtjevi drugih struka u tom pogledu nadmoćni geografskim. Problem je, općenito, prevelik da bi se sazeo u par riječi pa ovdje želimo naznačiti nužnost njegova rješavanja.

3) Problem toponomastike, odnosno pisanja i korištenja geografskog nazivlja, što posebno dolazi do izražaja na kartama, također nam se čini dovoljno velikim da ga samostalno izdvojimo iako je u mnogočemu sličan prethodnome. Čini nam se da je leksikografija ovdje ispred poticaja koji nam stižu iz geografije.¹² Ovaj je problem u leksikografiji posebno jedinstvo teksta s kartom. Posve je jasno da geografija ne može sama rješavati ovaj problem jer aspekt koji nudi ne pokriva sve tražene argumente. Izdvajamo ga s razlogom što smatramo da mu geografi ne posvećuju dovoljnu pažnju te da se olako zaobilazi i geografski aspekt problema toponomastike, a kamo ne i ostali.

Primjenu geografije u leksikografiji promatrali smo u ovom tekstu s pozicije u kojoj je geografija bila subjekt, a leksikografija objekt. Stoga smo i govorili o slabostima geografije što dakako ne znači da ih nema i u leksikografiji. Posve je sigurno da se pojedine spoznaje geografije u leksikografiji uopće ne koriste ili barem ne dovoljno. Međutim, važno nam je to da geografija u leksikografiji ima i nadalje svoju veliku šansu i polje za široku afirmaciju i plasman rezultata znanstvenog istraživanja, te već stečen položaj i pozicije koje nikako ne bi smjela izgubiti, već prevladavanjem spomenutih slabosti i problema još više učvrstiti.

¹² Osnovna načela o načinu pisanja geografskog nazivlja na kartama kao i u tekstu s kojim čine cjelinu donijeta su u »Odluci Centralne redakcije o geografskom nazivlju na kartama II izdanja Enciklopedije Jugoslavije« u Zagrebu 1981.

Literatura

- Ladan, T.: Značaj enciklopedijskog pothvata, Bilten Jugoslavenskog leksikografskog zavoda 9 – 10 725. obljetnica JLZ), 1975, Zagreb.
- Leksikografija, Opća enciklopedija, sv. 5, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1979, Zagreb.
- Mihaljević, M.: O nazivima riječnik, leksikon, enciklopedija i enciklopedijski riječnik, Jezik – časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika, god. 34., br. 2, 1986. Zagreb.
- Odluka Centralne redakcije o geografskom nazivlju na kartama II izdanja Enciklopedije Jugoslavije, Centralna redakcija Enciklopedije Jugoslavije, 1981, Zagreb.
- Salsano, A.: Enciklopedija i enciklopedizam danas, Encyclopaedia Universalis, sv. 18, 1985, Paris.
- Vujić, A.: Problem znanstvenih i društvenih kriterija leksikografskih informacija, Gordogan, časopis za književnost i sva kulturna pitanja, god. 7, br. 17–18, 1985. Zagreb.
- Vujić, A.: Leksikografija, znanost i društvo, Lexis (leksikografska istraživanja) 1/86, Interno izdanje, Jugoslavenski leksikografski zavod, 1986, Zagreb.

Résumé

CONTRIBUTION À LA DISCUSSION DE LA POSITION ET DES PROBLÈMES DE LA GÉOGRAPHIE DANS LE CADRE DE LA LEXICOGRAPHIE

par
Mladen Klemenčić
et
Borna Nikolić

Les auteurs considèrent le rôle et la signification de la géographie dans le cadre de la lexicographie en égard à sa position uable parmi les autres disciplines scientifiques par rapport du volume de texte ou bien du nombre des unités lexicales dans les éditions encyclopédiques.

De l'autre côté on souligne les problèmes fondamentaux qui concernent la géographie dans les limites de la lexicographie:

- 1) le problème de la matière, de la contenance et de la portée des informations géographiques
- 2) le problème de la terminologie géographique
- 3) le problème de la toponomastie.

(Traduit par B. Nikolić)